

Bergen bymål

0. Disposisjon

1. Kommune og bygder ➤
2. Lytt på dialekten ➤
3. Noen særtrekk ➤
4. En liten grammatikk ➤
 - 4.1. Lydverket ➤
 - a. Lydene ➤
 - b. Lydmønster ➤
 - 4.2. Bøyingsverket ➤
 - a. Substantiv ➤
 - b. Verb ➤
 - c. Adjektiv ➤
 - d. Pronomen ➤
 - 4.3. Setningslære ➤
 - a. Ordfølge ➤
5. Ord og uttrykk ➤
 - 5.1. Ordsamling ➤
 - 5.2. Uttrykk ➤
6. Forskjeller ➤
 - 6.1. Geografiske forskjeller ➤
 - 6.2. Yngre og eldre dialekt ➤
7. Dialektprøver ➤
8. Kilder ➤

1. Kommune og bygder

- Norges nest største kommune
- Omfatter hele Bergenshalvøya med unntak av Os og en mindre del av Samnanger
- Fikk sine nåværende grenser i 1972, da byen ble slått sammen med Arna, Fana, Laksevåg og Åsane kommuner, og innlemmet i Hordaland fylkeskommune.
- Bydeler 1988-2001: Ytrebygda, Fana, Arna, Åsane, Eidsvåg/Salhus, Sandviken, Sentrum, Landås, Løvtakken, Fyllingsdalen, Loddefjord og Laksevåg.
- De tidligere kommunene Arna, Fana, Laksevåg og Åsane utgjør nå hvert sitt lensmannsdistrikt.
- Areal: 465,3 km²
- Innbyggertall per 01.01.02: 237 430
- Frem til 1830-årene Norges største by
- Tradisjonelt har handel, skipsfart og offentlig administrasjon vært de viktigste næringsveiene.

- Fortsatt spiller næringsmiddelindustrien en rolle, med flere kjente bedrifter.
- Bergen er et viktig kommunikasjonsknutepunkt på Vestlandet og endepunkt på Bergensbanen.
- Flere nye broer har bedret kommunikasjonsforholdene til og fra Bergen, bl.a. Askøybroen (1992) og Nordhordlandsbrua over Salhusfjorden (1994).

2. Lytt på dialekten

➤L Klikk her og hør på opptak fra Bergen.

- Okay, så det var, det var Rotthaugen skole, og det var egentlig ganske. Jeg husker de første årene derifra, når det var dritt vær så sto vaktmesteren i porten og så sendte oss hjem igjen. For da blåste det takstein fra, fra taket som blåste ned på skoleplassen. Så vi ble sendt hjem igjen.
- Ja, det var farlig å være der.
- Det var farlig å være der.
- Ja.
- Og jeg sa det at jeg hadde bilde av meg sjøl nede fra Reipen der. Jeg tror, jeg skulle tro jeg var vokst opp før krigen. Men når jeg tenker på hvordan det var på skolen og, så var det nærmest sånn at du skulle tro det var før krigen. Vi hadde en gammel, jeg tror det var siste klassen han hadde. Når jeg gikk i tredje klasse, så, så var han klasseforstander. Han, han het [navn]. Vi kalte han for Møkkisen. Så han gikk vel av for aldersgrensen han, sytti år, i løpet av den, det siste året vi hadde han da. I tredje klasse. Og han var sånn, viss du ikke fikk til matteoppgavene, så fikk du deg en klessing. Så han gikk mellom pultradene han når han leverte ut igjen mattebøkene, og delte ut lusinger til alle toskene som ikke hadde klart det. Men med meg, jeg fikk det jo stort sett til da.
- Ja.
- Så var det sånn du kom på skolen og skulle ha matte, eller jeg tror det var regning faktisk, i første time, og jeg var jo ferdig med alle oppgavene da. Så spurte han: "Har du spist frokost i dag?" "Ja", sa jeg. "Jeg har spist frokost." "Mja, du kan nå gå hjem og spise frokost en gang til." Så han sendte meg hjem igjen da for jeg hadde liksom ikke noe der, for jeg hadde gjort alle oppgavene.

Informant: Mann, født 1951, oppvokst i Sandviken.

- Det betyr at, at det er, altså vi har forskjellige linjer, altså vi har ett kurs som heter Landbruk og naturforvaltning, og der kan du fordype deg i hest og i smådyr og så sånn generelt jordbruk for å si det sånn. Så da valgte jeg smådyr. Allergisk mot hest. Så det

var ikke så mye valg. Men det er jo litt greiere, for da får du vite litt om mye enn mye om lite, og det er jo litt kjekkere synes jeg da.

- Men hva gjør du med disse smådyrene da?
- Altså, første året det er mest sånn stelling av bur og skifting av vann og mat og ikke sånn veldig interessant, men i år så er det mer, altså i teorien er det mer sånn sykdomslære og sånn. Vi klipper angorakaniner og gir medisin og litt vanskeligere ting.
- Mm. Du har ikke tenkt å bli veterinær eller noe sånt da?
- Nei.
- Nei. Hadde du det?
- Tenk, tenk, det er det veldig mange sier når de begynner på Stend: ”Hei, ja, jeg skal bli veterinær.” Men det er jo utrolig vanskelig å komme inn, sant. Og så, ja, jeg er ikke nok interessert i alle dyr til å bli veterinær. Jeg liker dyr utrolig godt, men det er ikke helt det jeg vil. Ville heller jobbet for WWF eller noe sånn hvis jeg skulle jobbet med dyr på den måten.

Informant: Kvinne, født 1986, oppvokst i den sørlige delen av Bergen kommune.

3. Noen særtrekk

Info om lydskriftsystemet. ➤T [egen artikkel].

Denne dialekten har særtrekk som den er nokså aleine om, først og fremst at den bare har to grammatiske kjønn: felleskjønn og intetkjønn. Bymålet i Bergen har dermed fra lang tid tilbake skilt seg ut fra bygdemålene omkring, trass i store likheter bl.a. når det gjelder ordforråd (jf. Geografiske forskjeller ➤L).

Bergensdialekten har ikke de vanlige sørvestlandske ➤T[egen art.] og nordhordlandske ➤T[egen art.] trekkene. I Bergen finner vi derimot at

- infinitiver ender på –e ➤T[eigen art.]K: kaste, leve
- infinitivsmarker er te, å og åg
- fortid av svake verb ➤O i *kaste*-klassen ender på –et i bergensk, for eksempel eg kastet. I motsetning til i de fleste andre norske dialekter sier man i Bergen altså kastet, ikke kasta. Det samme gjelder for perfektum partisipp ➤O: Eg har kastet.
- i substantivbøyingen skiller bergensk bare mellom felleskjønn og intetkjønn, for eksempel en mann og en kone, men ætt barn

- det personlige pronomenet i 3. person hunkjønn er *honn*
- de personlige pronomenene i første person er *eg*, *e* eller *jei* i entall og *vi* i flertall ➤T[eigen art.]K
- bestemt form på egennavn blir markert ved hjelp av den etterhengte bestemte artikkelen: *Karien*.

4. En liten grammatikk

4.1. Lydverket

a. Lydene

Vokalene i dialekten er de vanlige i norsk:

a, e, i, o, u, y, æ, ø, å, au, øy, ai, ei

ei er den diftongen som står sterkest i bergensdialekten (se Geografiske forskjeller ➤L).

Konsonantene er de vanlige som vi kjenner fra skriftspråket: *b, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v*. Dessuten har dialekten disse "tilleggs-konsonantene":

ɸ, som er en ustemt j-lyd. Lyden blir uttalt med å løfte tungen mot den fremre del av ganen og presse luft forbi en åpning mellom tungen og ganen, slik at det oppstår en ustemt friksjon. Den svarer ofte til skrivemåten *kj*: *iɸɸe* 'ikkje', *ɸenne* 'kjenne'.

ŋ, som ofte svarer til skrivemåten *ng*. Lyden blir uttalt med å presse tungen mot bakre del av ganen mens en slipper luften ut gjennom nesen. I fagspråket kaller vi denne lyden for en velar nasal.

De yngre har i tillegg denne lyden:

ʃ, som svarer til skrivemåten *sj, skj* og hos stadig flere også *kj*. Eksempel: *ʃø* 'sjø', *ʃørt* 'skjørt', *ʃøkken* 'kjøkken'.

Som de fleste andre dialektene i Norge har også dialekten i Bergen tonemforskiell ➤O, dvs. at det finnes ordpar der tonegangen ➤O er det eneste som skiller den ene betydningen av ordet fra den andre:

ʃfaren (bestemt form entall av *far*)

ʃfaren (bestemt form entall av *fare*)

Fordelingen av de to tonemene ➤O er i hovedsak den samme som i andre norske dialekter, men det finnes visse unntak: Familienavn på *-sen* til enstavings fornavn får konsekvent tonem 2, mens det er vanlig med tonem 1 ellers i landet. Fornavn får ofte bestemt form med tonem 1: *ʃPeren*, *ʃLiven* (jf. Noen særtrekk ➤L). Når slike navn ender på *s*, blir tonemmotsetningen eneste middel til å skjelne mellom fornavnet og etternavnet: *ʃJæns*'n (= Jens), men *ʃJæns*'n (= Jensen).

b. Lydmønster

- Den bergenske trykklette endingen –en kan bli til stavingsbærende n etter t, d, s, n og l. Dvs. at substantivet gutten uttales gutt'n. Etter l kan endelsen forsvinne, og l blir da stavingsbærende l: sto'l, so'l. (Jf. Geografiske forskjeller ➤L)
- Bergen bymål har gjerne korte vokallyder der bygdemålet har lange:
vett (bymål)
vet (bygdemål)
- Kort e blir uttalt svært åpent ➤O, nærmest som æ: hæst, fæst. Fremfor pause blir denne lyden ekstra åpen: Du Annæ...
- e fremfor –r i trykklett posisjon blir oftest uttalt som a, eller (mer sjelden) som en åpen, æ-aktig lyd (jf. Geografiske forskjeller ➤L). Vi har notert dette som a, for eksempel i skogar.
- Bergensk har d etter vokal i langt flere tilfeller enn det som ellers er vanlig i norsk, for eksempel i blad og tid.
- I den tradisjonelle uttalen i bergensk ble *sj/skj* i ord som *sjø* og *skjønn* uttalt som to lyder: sj: sjø, sjønn. I dag uttaler de fleste dette som én lyd: š: šø, šønn.

4.2. Bøyingsverket

a. Substantiv

Felleskjønn

Det dominerende bøyingsmønsteret for felleskjønnsordene blir vist nedenfor. En del ord i denne gruppen ender på –e i oppslagsformen ➤O (jænte), mens andre ord ikke gjør det (skog). Vi har derfor plassert e-en i en parentes.

1. –(e) –en –ar –ene

Det vil si at skog, elv og jænte blir bøyd slik:

skog	skogen	skogar	skogene
elv	elven	elvar	elvene
jænte	jænt'n	jæntar	jænt'ne

Den bergenske trykklette endingen –en kan bli til stavingsbærende n etter t, d, s, n og l. Derfor blir substantivet *jænten* uttalt jænt'n (se Lydmønster ➤L). Det samme ser vi i jænt'ne.

De fleste ord som slutter på trykklett –ar i oppslagsformen ➤O, får flertallsendingene –e og –ne:

tyrkar	tyrkaren	tyrkare	tyrkarne
deltakar	deltakaren	deltakare	deltakarne
malar	malaren	malare	malarene
hammar	hammaren	hammare	hammarne

En del ord med stavingen –el og noen få med stavingen –ar følger hovedmønsteret i felleskjønn, men de får sammendraging ➤O i flertall:

spikar	spikaren	spikrar	spikrene
nøkkel	nøkkel'n/ nøkke'l	nøklar	nøk'l'e

Avvikende bøyning fra hovedmønsteret har bl.a. disse ordene:

bok	boken	bøkar	bøkene
fot	fot'n	føttar	føtt'ne

Intetkjønn

Intetkjønnsordene har disse bøyingsmønstrene:

2. – –e – –ene

Ordene barn og hus får dermed denne bøyingen:

barn	barne	barn	barn'ne
hus	huse	hus	hus'ne
ankar	ankare	ankar	ankar'ne

3. –(e) –e –ar/–ne –ene

mærke	mærke	mærkar	mærkene
problem	probleme	problem	problemene
hjærte	hjærte	hjærtar	hjært'ne
øye	øye	øyne	øyn'ne

En del ord i denne gruppen ender på -e i oppslagsformen ➤ **O** (mærke, hjærte), mens andre (med trykk på andre staving) ikke gjør det (problem). Vi har derfor plassert e-en i en parentes.

b. Verb

Svake verb

De svake verbene kan vi sette opp i fem klasser med disse bøyingsendingene:

1. *kaste*-klassen:

-e	-ar	-et	-et
----	-----	-----	-----

Slik bøyer en kanskje de fleste verbene, f.eks.

kaste	kastar	kastet	kastet
-------	--------	--------	--------

2. *dømme*-klassen:

-e	-ar	-te	-t
----	-----	-----	----

Etter dette mønsteret bøyer en altså slik:

dømme	dømmar	dømte	dømt
sænne	sænnar	sænte	sænt
lyse	lysar	lyste	lyst
mene	menar	mente	ment

3. *greie*-klassen:

-e	-ar	-de/-dde	-d/-dd
----	-----	----------	--------

Altså:

greie	greiar	greide	greid
nøye	nøyar	nøyde	nøyd
spade	spadar	spadde	spadd
kna	knar	knadde	knadd

Når disse verbene har monoftong i stammen, får de tillagt endingen -dde, og vokalen fremfor blir kort. Verbene i denne klassen kan ha diftong eller d fremfor infinitivs-e-en : arbeide, greie, spade.

4. *telle*-klassen:

-e	-ar	*-te	*-t
----	-----	------	-----

Her setter vi stjerne fremfor endingene i fortid og i perfektum partisipp ➤O, for det som først og fremst skiller denne klassen fra *dømme*-klassen, er at stammevokalen ➤O i verbet skifter:

tælle	tællar	talte	talt
sælle	sællar	sålte	sålt

Nåtidsformen her skiller seg også fra nåtidsformene i *dømme*-klassen ved at de har en annen tonegang ➤O; sælle er uttalt med det vi kaller tonem ➤O 1, mens dømme i nåtid har tonem 2: 'sællar, `dømmar. Her som i *dømme*-klassen bruker en *-te* i fortid.

5. *nå*-klassen:

-	-r	-dde	-dd/-tt
---	----	------	---------

Verbene som går etter denne klassen, har ingen ending i infinitiv ➤O, og altså *-r* i nåtid:

bo	bor	bodde	bodd
sy	syrr	sydde	sydd
ha	har	hadde	hatt

Sterke verb

De sterke verbene skiller seg ut fra de svake ➤O først og fremst ved å være særpreget av vokalskifte i stammen ➤O mellom bøyingsformene, slik vi ser f.eks. i bite – bitar – bet – bete/bitt, der skiftet er i – i – e – e/i. Dessuten er det ingen endelse i fortid (bet), og perfektum partisipp ➤O har gjerne endelsen *-e* (bete), og i nåtid bruker en tonem ➤O 1 ('bitar) slik som i det svake verbet 'sælle, jf. ovenfor. De sterke verbene blir også delt inn i klasser, og da etter vokalskiftene. Den vanlige inndelingen stiller vi opp nedenfor, men det er en del mindre avvik innenfor hver klasse. Perfektum partisipp kan også ha en eldre form med kort vokal og dobbel konsonant, for eksempel skrikke (jf. Yngre og eldre dialekt ➤L).

1. klasse (i – i – e – e/i):

bite	bitar	bet	bete/bitt
skrike	skrikar	skrek	skreke(t)
slite	slitar	slet	slete/slitt

2. klasse (y – y – ø – ø/u):

bryte	brytar	brøt	brøte/brutt
fyke	fykar	føk	føke(t)
sjyte	sjytar	sjøt	sjøte/skutt

3. klasse (i/æ – i/æ – a – u/o):

finne	finnar	fant	funne(t)
binne	binnar	bant	bunne(t)
drikke	drikkar	drakk	drokke(t)
sprække	sprækkar	sprakk	sprokke(t)

4. klasse (e/æ – e/æ – a – å):

bere/	berar/	bar	båre(t)
bære	bærar		
sjere/	sjerar/	skar	skåre(t)
sjære	sjærar		

5. klasse (e/æ – e/æ – a – æ):

be	ber	ba	bætt
smælle	smællar	smalt	smælt

6. klasse (a – a – o – a):

fare	farar	for	fart
ta	tar	tok	tatt

Noen av de sterke verbene får bøyinger som minner noe om de svake, f.eks.

ji	jir	ga	jitt	
stå	står	sto	stått	
slå	slår	slo	slått	
få	får	fikk	fått	

c. Adjektiv

Adjektivene har vi hovedsaklig to typer av: 1) de som ender på –en i oppslagsformen ➤O (f.eks. i ordboken), og 2) de som ikke gjør det. Adjektivene får bøyning i samsvar med substantivet de står til, og dermed får de slike bøyinger:

- 1) en sjitt'n sjorte et sjitt'nt hussjitne sjortar/hus

Den trykklette endingen –en blir oftest til stavingsbærende n etter t, d, s, n og l for eksempel sjitt'n (jf. Lydmønster ➤L).

- 2) en stor jænte et stort hus store jëntar/hus

Dermed er bøyingsmønstrene slik:

- 1) –en –ent –ne
2) – –t –e

Dersom substantivet står i bestemt form, har adjektivet alltid endingen –ne eller –e: den sjitne sjort’n, den store sjort’n osv.

d. Pronomen

De personlige pronomenene er disse:

	Entall					Flertall		
	1. pers.	2. pers.	3. pers.			1. pers.	2. pers.	3. pers.
			hankjønn	hunkjønn	intetkjønn			
Subjektsform	eg/e/ jei	du	hann	honn	de	vi	dåkkar/ dere	di
Avhengig form	meg/ mei	deg/dei	hann	honn	de	åss	dåkkar/ dere	di

Det er spesielt for bergensdialekten at subjektsformen e (1. person entall) også kan brukes som trykksterkt pronomen. Denne formen opptrer gjerne som en variant både hos dem som ellers bruker høystatusformen jæi, og hos dem som ellers bruker lavstatusformen eg (jf. Geografiske forskjeller ➤L om høystatusformer og lavstatusformer).

Den avhengige formen i hunkjønn 3. person entall, honn, har en eldre variant: hinnar.

De påpekende pronomenene i Bergen har denne bøyingen:

	Entall	Flertall
Felleskjønn	Intetkjønn	
dænn	de	di
dænnne	dætte	disse
hinn		

4.3. Setningslære

a. Ordfølge

Trykklette pronomen som subjekt og/eller objekt blir i bergensk ofte ikke flytte foran adverbet *ikke*. Det blir de derimot i de fleste andre norske dialektene. Eksempel:

Bergensk: Då så'kke 'an 'an. (Da så ikke han han.)

Resten av landet: Då såg 'an 'an ikke.

Vestlandsk fra Sunnmøre i nord og sørover til Sogn og Voss har samme system som bergensk.

5. Ord og uttrykk

5.1. Ordsamling

Ordene og ordforklaringene er i hovedsak hentet fra:

Egil Pettersen: *Bergensordboken*. 2. utg. Utgitt 1. gang 1991. Bergen 1996: Alma Mater Forlag.

ani (preposisjon): bort i, i berøring med. Sammensmelting av tysk 'an' og norsk 'i'.

bækkalåkk (substantiv intetkjønn): I Bergen vanlig nevning for lokk over kummer, gjerne over kloakkummer.

buekårps/bauekå(r)ps (substantiv intetkjønn): organisert guttekorps, særegent for Bergen

båss (substantiv intetkjønn): søppel, avfall

båssbøtte (substantiv felleskjønn): søppelbøtte

båssmann (substantiv felleskjønn): renovasjonsarbeider, renholdsmann

dådd (substantiv felleskjønn): snobb; sjargong

dåddete (adjektiv): snobbete; sjargong

halatt (adjektiv): klar, parat. Fra eng. *alert* (adjektiv): årvåken, oppmerksom, livlig, munter.

kuagutt (substantiv felleskjønn): Når det gjelder dette ordet, har betydning og skrivemåte vært omdiskutert. Egil Pettersen hevder det først er på 1900-tallet at navnet får en positiv klang som hedersnevning på en ekte bergenser. Han mener det tidligere var en vanlig nevning på ungguttene fra Bergen, i betydningen *skøyer*gutt, *røver*fant og *spilloppmaker*. "Uten tvil er førsteleddet 'tjuv', til tross for iherdige protester fra bergenserne", skriver Pettersen, og nytter følgelig skrivemåten 'tjuagutt'. Men i ordsamlingen *Bergensikon* (1970) gir Øivind Bolstad ordet en mer positiv valør, og også en annen skrivemåte. Bolstad understreker at det skal skrives "kjuagutt = (aldri Tjuagutt)", og karakteriserer betydningen som "rasktenkt, lur, smart, oppfinnsom, skøyer".

koffår/kofårr (pronomen): hvorfor

kokelimonke (substantiv felleskjønn): fanteri; slanguttrykk. Fra svensk *kuckel* (fanteri) og *monke* fra sjømannsspråkets 'monki bisniss'. Gjerne sammen med *noen (sånn): noen (sånn) kokelimonke*.

Pettersen har karakterisert dette som verb, i betydningen *fare med fanteri*.

luddi (adjektiv): morsom

løpargutt (substantiv felleskjønn): visergutt

løsebrø (substantiv intetkjønn): små rugbrød, bakt i form av et stort åttetall. Er blant de mest populære bergenske brødsorter, og blir gjerne omtalt i bergenslitteraturen når noe typisk bergensk skal fremheves.

løvang (substantiv felleskjønn): skrubbekost på langt skaft med klemmer for duker til ulike

formål. Låneord fra nederlandsk *luiwagen* eller mellomnedertysk *lekwagen* (tysk grunnform: *leidewange*).

månebedotten (adjektiv): forundret, overrasket, som falt ned fra månen

onn (adjektiv): også om smerte og ubehagelighet

pråpp (substantiv felleskjønn): i betydningen *kork*

pråppetrekkar (substantiv felleskjønn): korketrekker

rævediltar (substantiv felleskjønn): en som er med 'på kjøtt og flesk', på lissom, haleheng

slostril (substantiv felleskjønn): Nedsettende benevnelse om kystfolket fra områdene vest og nordvest for Bergen (se stril).

små'tøs (substantiv felleskjønn): jente, pike (se tøs)

snåttabaias (substantiv felleskjønn): snørrunge

stril (substantiv felleskjønn): Opprinnelig benevnelse på nordhordlending og på kystfolket rundt Bergen. Ofte brukt nedsettende om alle som kommer fra området rundt Bergen. Er i våre dager blitt forsøkt nøytralisert og tatt opp som hedersnevning. Uklart opphav. Men kommer trolig av verbet *strila*, som betyr *slite*, *streve*, *ta i*. Ordet kan også komme av en klesdrakt som ble kalt *stril*, og bestod av trøye og bukse i ett.

strilete (adjektiv): lite elegant, ikke eksklusivt

tebrø (substantiv intetkjønn): wienerbrød

tøs (substantiv felleskjønn): jente, tjenestejente. Mest brukt i sammensetninger som for eksempel småtøs (se ovenfor) og tøssebarn. I tillegg er den nedsettende betydningen *gatejente* kommet til seinere.

5.2. Uttrykk

Han va'kåke ty: Han var sint.

hålle jævel me: djevelskap, spetakkel, ondartet erting

i hurt'n å sturt'n: hastig, raskt, i full fart

jau då: ja da

stompe kompen: stupe kråke, slå kollbøtte eller rulle seg rundt som en ball. Tidligere uttalt stompe gompæn. Av *gumpr*, gammelnorsk for *bakende*, *bakdel*.

6. Forskjeller

6.1. Geografiske forskjeller

Forholdet til nordhordlandsmål

I bymålet er tonelaget ofte noe annerledes enn i distriktet, for eksempel har man i bergensk to tonem ➤O, mens områdene rundt byen hører til dem som ikke har tonemforskjell ➤O. Dette er en av de tydeligste forskjellene mellom bergensdialekten og dialekten i områdene rundt

byen. I disse områdene kan man altså ikke skille mellom ord som bergenserne skiller mellom. For eksempel: stupe (infinitiv av 'stupe') og stupe (bestemt form entall av 'stup'). I bergensk kommer betydningsforskjellen frem ved bruk av ulike tonem: `stupe (infinitiv av 'stupe') og 'stupe (bestemt form entall av 'stup'). Det finnes også mange andre forskjeller mellom bergensdialekten i dialektene i nærområdene rundt byen, dvs. i Arna, Fana, Laksevåg og Åsane. Disse områdene, som er blitt en del av Bergen etter kommunesammenslåingen i 1972, var tidligere egne kommuner med bygdedialekter som på mange punkt skilte seg fra bydialekten i Bergen (se egne skisser for Arna, Fana, Laksevåg og Åsane).

En av disse forskjellene er at bergensk er et såkalt e-mål. Det har endingen –e i infinitiv ➤O og i ubestemt form entall av substantiv som i andre dialekter er hunkjønn, men som er felleskjønn i Bergen. Eks.: å lese, en kone. Bortsett fra bergensk er alle vestnorske dialekter sør for Sognefjorden såkalt a-mål. En annen forskjell er at i ubestemt form flertall av substantiv felleskjønn har bergensmålet bare *en* endelse: -ar (skogar, jëntar). Nordhordlandsmål har flere endelser. En tredje forskjell er at bergensk har stående *r* (ikke *r*-bortfall) i denne formen, for eksempel konar. Dessuten kan bergensk ha monoftong i en del tilfeller der nordhordlandsmålet har diftong ➤O, kanskje spesielt i fortid av sterke verb ➤O: eg bet (bergensk) – eg beit (nordhordlandsmål). Andre former med monoftong i bergensk, der nordhordlandsmål har diftong, er hel, ble, en og ætt/itt. Vi kan også finne formene ren og sen i bergensdialekten, men disse kan også uttales rein og sein, som i nordhordlandsmål. Diftongen ei er den diftongen som står sterkest i bergensk (jf. Lydverket ➤L). Et skille mellom bergensdialekten og nordhordlandsmål, er også at i bergensk har kort y gått over til ø i noen tilfeller: k̊osse (kysse), n̊otte (nytte).

Indre forskjeller

Selv om det kan være visse forskjeller i uttale og ordformer mellom de ulike bergenske boligstrøk, er det lite som tyder på at det er noen egentlige geografiske forskjeller når de gjelder dialekten i de ulike deler av Bergen. Heller ikke skillelinjene mellom høystatusspråk og lavstatusspråk er like tydelige i Bergen som i andre norske byer der man har undersøkt forskjeller i talemålet til innbyggerne. De byene der dette har blitt undersøkt, er (foruten Bergen) Oslo, Trondheim og Stavanger.

I en undersøkelse fra 1994, *Kollektiv og individuell variasjon i bergensdialekten*, kommenterer Agnete Nesse det at talemålet i Bergen er såpass ensartet. Hun mener det er vanskelig å finne klare gruppeinndelinger når det gjelder sosiale varianter av bergensdialekten, fordi det i bergensk mer er snakk om gradvise overganger mellom høystatusvarianter og lavstatusvarianter av dialekten, ikke om klare, sosialt avgrensede varianter.

Til høystatusvariantene hører alle eller enkelte av følgende særtrekk:

1. adverbene ikke, da og nå

2. pronomenene noe og mye
3. de personlige pronomenene jei, mei, hun/henne og dere
4. v- i fremlyd i spørreord, f.eks. va
5. Den trykklette endingen –en beholdes etter t, d, s, n og l.
6. Den trykklette e-en uttales som en åpen, æ-aktig lyd også foran r.
7. Når e og æ kommer fremfor r, uttales vokalene i samsvar med skriftspråket og med standard østnorsk uttale, f.eks. være, lærer.

Til lavstatusvariantene hører alle eller enkelte av følgende særtrekk:

1. adverbene iķķe, då og no
2. pronomenene nåkke og myķķe
3. de personlige pronomenene eg, meg, honn og dåkkar
4. k- i fremlyd i spørreord, f.eks. ka
5. Den trykklette endingen –en blir til stavingsbærende n etter t, d, s, n og l. Etter l kan den forsvinne, og l blir da stavingsbærende l: so'l. (Jf. Lydverket ➤L)
6. Den trykklette e-en uttales som a fremfor r, f.eks. spisar, guttar.
7. Ortografisk, trykksterk e og æ faller sammen i en vanlig trang e-lyd, f.eks. vere, lærar.

6.2. Yngre og eldre dialekt

Gammelt bergensk hadde ikke lang æ (unntatt i substantivet ræv og pronomenene hær og dær), mens moderne bergensk har det. Bruken av æ (klær) eller e (kler) i ord som klær, være osv. kan være et tegn på om man har en moderne eller en gammeldags språkbruk. Det samme gjelder for atskilt eller sammenblandet sj/ķ-lyd i ord som ķino, (dra til) sjøs osv. Her kan det se ut som jentene har en tendens til å foretrekke sj-lyd (for eksempel sjino), mens guttene foretrekker ķ-lyden (for eksempel dra til ķøss). Men nyere undersøkelser kan også tyde på at sj-lyden ser ut til å erstatte ķ-lyden i stadig sterkere grad også hos guttene.

En del fortidsformer av sterke verb hadde tidligere to former i perfektum partisipp ➤O: En som endte på vokal (for eksempel skrikke), og en som endte på konsonant (for eksempel skreket). Formen skrikke med kort vokal og dobbel konsonant er ikke lenger vanlig blant yngre språkbrukere.

I den eldre dialekten er det vanlig å sette adjektivet lit'n i flertallsform foran bestemt form entall av substantiv i felleskjønn, for eksempel: Dænn små gutt'n.

7. Dialektprøver

Slik kan noen dialekttekster se ut skrevet med lydskrift. ➤T Tekstene finnes også som lydprøver. ➤L

Tekst 1:

- Ákei, så de va, de va Rátthauen skole á de va egentli ganske. Eg huskar di første árene dærifra, nárr de va drittívar så sto vaktmæstaren i port'n á så sænte áss hem ijænn. Fárr dá bláste de takstein fra, fra take så bláste ner på skoleplass'n. Så vi ble sænt hem ijænn.
- Ja, det var farli á være dær.
- Det va farli á vere dær.
- Ja.
- Á eg sa de att eg hadde bilde av meg sjøl nere fra Reipen dær. E tror, eg skulle tro eg va vákst opp før krigen. Mænn nárr eg tænkjar på kodann de va på sko'l á, så va de nærmest sánn att du skulle tro de va før krigen. Vi hadde en gammal, e tror de va siste klass'n hann hadde. Nárr eg jikk i træie klasse, så, så va hann klassefárstandar. Hann he, hann het [navn]. Vi kalt'an fárr Møkkisen. Så hann jikk væll av fárr aldasgræns'n hann, søtti ár, i løpet av dænn, de siste áre vi hadd'an dá. I træie klasse. Á hann va sánn, viss ikkje du fikk te matteoppgavene, så fikk du deg en klæssin. Så hann jikk mællom pultradene hann nárr hann leverte ut ijænn mattebøkene, á delte ut lusiñar te alle tåskene så ikkje hadde klart de. Mænn me meg, eg fikk det jo stort sætt till dá.
- Ja.
- Så va de sánn du kámm på sko'l á skulle ha matte, ælla eg tror de het reiniñ faktisk, i første time, á eg va jo færði me alle oppgavene dá. Så sport'an: "Har du spist frokást i dag?" "Ja," sa eg. "Eg har spist frokást." "Mja, du kann no gå hem á spise frokást en ganñ te." Så hann sænte meg hem ijænn dá fárr eg hadde likksám ikkje nákke dær, fárr eg hadde jort alle oppgavene.

Tekst 2:

- De betyr att, att de e, allsá vi har fársællie lin, linjar, allsá vi har ætt kurs sámm hetar lannbruk á naturfáválnin, á dær kann du fádtype dei i hæst á i smådyr, á så sánn šænnerælt jorbruk, fárr á si de sánn. Så da valte jei smådyr. Alærgisk mot hæst. Så de va'kke så mye valg. Mænn de e jo litt greiare, fárr da får du vite litt omm mye ænn mye omm lite, á de, de e jo litt šækkare syns jei, da.
- Mænn va jør du me disse smådyrene da?
- Allsá første áre de e mæst sánn stællin av bur á šiftin av vann á mat á ikke sánn vældi intresant, mænn i ár så e de mer, allsá i teorien e de mer sánn sykdámslære á sánn. Vi klippar angorakaninar á jir mædisin á litt m vanskeliare tinñ.
- Mm. Du ha'kke tænt á bli vitt, vætrinær ella noe sánt, da?
- Nei.
- Nei. Hadde du de?
- Tænk. Tænk. De e de vældi manje siar nárr de bjynnar på Stænn: "Hei, ja jei ska bli vætrinær." Mænn de e jo utroli vanskli á kámm inn, sant. Ássá ja e e ikke nákk intresert i alle dyr till á bli vætrinær. E likar dyr utroli gått, mænn de

e'ke helt de jei vill, ville hællar jábbet fárr ve ve æff ælla noe sånt, viss jei skulle jábbet me dyr på dænn måt'n.

8. Kilder med opplysninger om dialekten i Bergen

Denne oversikten bygger på materiale i Målføresamlinga, Nordisk institutt, Sydneplassen 7, 5007 Bergen. Dessuten er det hentet opplysninger fra skriftene nevnt nedenfor. I disse kildene finner en også flere opplysninger enn det som er trukket frem her. En liste over allmenn dialektlitteratur finner du her ➤ **T**[egen art.] og om nordhordlandsmålet her ➤ **T** [egen art.].

Bolstad, Øivind: *Bergensikon*. Utgitt av Bergens Sparebank: Bergen 1970.

Flood, Einar: "Kjusa deg!". Avisutklipp fra *Bergens Arbeiderblad* 10. februar 1979. (Arkivert som M-0491 i Målføresamlinga, Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen)

Hannaas, Jorunn: *En sosiolingvistisk studie av kj- og sj-realiseringsen blant ungdommer i Bergen*. Hovedfagsavhandling ved Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen. Bergen 1999.

Johannessen, Stig Helge: "Om 'skjendisar' og 'chipsreiarar'. Bruken av sje-lyd og kje-lyd i bergensmålet". I: *Talemål i Bergen nr. 1* 1983, s. 5-26. Utgitt ved Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen: Bergen 1983.

Larsen, Amund B. og Gerhard Stolz: *Bergens bymål*. Utgitt av Bymålslaget. Kristiania 1912: Aschehoug forlag.

Myking, Johan og Harald Ulland: *Talemålet i Bergen. En kort lærerveiledning*. Utgitt av Pedagogisk veiledningstjeneste: Bergen 1985.

Nesse, Agnete: "Kollektiv og individuell variasjon i Bergensdialekten". *Talemål i Bergen nr. 5*. Utgitt ved Målføresamlingen, Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen: Bergen 1994.

Nesse, Agnete: *Språkkontakt mellom norsk og tysk i hansatidens Bergen*. Dr.art. - avhandling Det humanistiske fakultetet, Universitetet i Tromsø 2001.

Pettersen, Egil: "Bergens bymål". I Ernst Håkon Jahr (red.): *Den store dialektboka*, s. 199-203. Oslo 1990: Novus forlag.

Pettersen, Egil: *Bergensordboken*. 2. utgave. Utgitt 1. gang 1991. Bergen 1996: Alma Mater forlag.

Pettersen, Egil: *Ka e'tiss? Bergensmålet gjennom tidene slik forfatterne har brukt det*. Bergen 1996: Alma Mater forlag.

Sandøy, Helge: "Sociolinguistic patterns in Bergen". I: *International Journal of the Sociology of Language* 115. 1995, s. 109-124.

Venås, Kjell: "Om posisjonen for neksusadverbialet *ikkje* i syntagme med hovudsetningsstruktur – ei jamføring mellom nordvestlandsk og annan norsk". I: *Maal og Minne* 1971, s. 124-173.